

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt/Volume-1 • Sayı/Issue-2 • Aralık 2021

Cilt | Volume: 1 • Sayı | Issue: 2
15 Aralık | December 15, 2021

**Hacı Bayram Başer. Sûfîler ile Sultanlar: Klasik
Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri. İstanbul: Klasik
Yayınları, 2021, 167 s.**

Büşra Canbaz

Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf, Bursa/Türkiye.

*Research Assistant, Bursa Uludağ University, Institute of Social
Sciences, Department of Basic Islamic Studies, Tasawwuf, Bursa/Turkey.*

busracanbaz@uludag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9451-4111

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Kitap Değerlendirme | Book Review

Geliş Tarihi | Date Received: 21 Ekim | October 2021

Kabul Tarihi | Date Accepted: 26 Kasım | November 2021

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2021

Atıf | Cite as

Canbaz, Büşra. "Hacı Bayram Başer. Sûfîler ile Sultanlar: Klasik
Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri. İstanbul: Klasik Yayınları,
2021, 167 s."

idrak 1/2 (Aralık 2021), 327-332.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı
ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

*This article has gone through a peer review process and scanned via a
plagiarism software. No plagiarism has been detected.*

Telif | Copyright ©

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Giresun
University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Hacı Bayram Başer. Sûfîler ile Sultanlar: Klasik Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri. İstanbul: Klasik Yayınları, 2021, 167 Sayfa.

Hacı Bayram Başer tarafından kaleme alınan kitap, yazarın İSAV ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi işbirliğiyle 1-3 Kasım 2019 tarihlerinde Bursa'da düzenlenen "Tarihten Günümüze Sûfî-Siyaset İlişkileri" isimli uluslararası sempozyumda sunmuş olduğu ve daha sonra bildiri kitabı içinde basılan "Klasik Dönem İslam Toplumunda Sûfîler ve Siyaset: Karşılıklı Etkileşimlerin Tasavvufun Gelişim Sürecindeki Rolü Üzerine Bazı Değerlendirmeler" başlıklı bildirisinin genişletilmiş hâlidir.

Kitap kısa bir önsözün ardından giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Başer önsözde kitabın miladî VII. ve XI. yüzyıllar arasında, sûfîlerin halifeler, emirler, valiler ve kadılar gibi devlet yöneticileriyle ilişkilerini tasavvufun gelişim sürecine etkileri bakımından incelediğini dile getirmektedir. Genel itibariyle eserde Emevîler ve Abbasîler gibi güçlü merkezî yönetimlerin hâkim olduğu klasik dönemde fakihler, mütekellimler gibi gruplarla mücadele içinde olan sûfîlerin siyasete karşı tutumunun nasıl şekillendiği ve yöneticilerin sûfîlere karşı tavrının nasıl olduğu sorularına cevap aranmaktadır.

Yazar, çalışmasındaki hedefi tasavvuf-siyaset ilişkilerinin erken tarihine ilişkin kalıplaşmış peşin hükümlerimizi sorgulamak ve eldeki verileri doğru yorumlayabileceğimiz sorular üretmek olarak belirlemiştir. Kavramları belirli bir standarda uygun olarak doğru şekilde kullanan yazar, gerekli gördüğü bazı terimleri hangi manada kullandığını ve tasavvufun teşekkül dönemi gibi benzer ifadelerinin hangi süreçleri içerdiğini giriş kısmında açıklamıştır. Bununla birlikte bölümleri hangi ölçütler üzerinden planladığını belirten yazar, bölümlerin birbiriyle irtibatını başarılı bir şekilde sürdürerek meseleleri ele almıştır.

"Sûfîler ve Siyaset Terminolojisi" adlı ilk bölümde, sûfîlerin siyaset alanına dair terimleri nasıl yorumladıkları konusu iki başlıkta ele alınmaktadır. " 'Gerçek Sultanlar' Olarak Sûfîler: Tasavvufta Mülûk

Teriminin Kullanımı” başlığı altında sûfilerin mülûk kavramını hangi bağlam ve anlamlarda kullandığı incelenmektedir. Mülkün asıl sahibinin Allah olduğu ve hükümdarların insanların idaresinde geçici ve sınırlı bir yetkiye sahip olması hem İslam toplumunda yaygın olarak kabul edilen hem de sûfiler tarafından benimsenen bir görüştür. Ancak sûfiler bu manası dışında mülûk terimine farklı anlamlar da vererek onu metafizik ve ahlâkî bir içerikle de değerlendirmişlerdir (s. 26). Bu değerlendirmelerdeki ana fikir ise hakikatte sultanların yönetici sınıfı yerine sûfiler olduğudur. Sûfilere göre asıl hükümdar nefisine hâkim olarak onu terbiye edebilen kişidir. Bu çerçevede “Nefis Terbiyesini Anlatmada Bir Araç Olarak Siyaset Terminolojisi” başlığı altında yazar, İbnü’l-Arabî’nin nefis terbiyesi sürecinde insanın beden ve kuvvelerini hükümdarın ülke ve tebaasına benzeterek izahlarda bulunduğu bahseder (s. 38). Yine Ebû Sa’îd Harrâz (ö. 286/899), Ebû Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/908) ve Ebû Ya’kûb en-Nehrecûrî (ö. 330/941) gibi meşhur sûfilerden örnekler aktararak sûfilerin ifadelelerinde siyasi motiflerin bulunduğunu belirtir.

İkinci bölüm “Tarihsel Süreç: Teşekkül Devrinde Tasavvuf ve Siyaset” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yazar, teşekkül döneminde sûfilerin siyasete karşı tavırlarını beş başlık altında incelemektedir. Sûfiler zühdün bir gereği olarak zalim ya da adil olsun tüm yöneticilerin kendilerine sağlayacağı dünyevî imkânlardan ve zenginleşmekten kaçınmaya çalışmışlardır. Zalim vasıflı yöneticilerle ise ne doğrudan ne de dolaylı bir ilişki kurmayı tasvip etmişlerdir (s. 58). Bu bağlamda yazar hicri 200’lerden önce her durumda yönetimden uzak durmanın zühdün temel unsurlarından biri sayıldığını, aynı tutum hicri üçüncü asırda önemli sûfiler tarafından devam ettirilse de dönem ve coğrafyalar dikkate alındığında tüm sûfiler için bu hususun genelleştirilemeyeceğini belirtmektedir.

Yazar, kaynaklar incelendiğinde tasavvufun gelişimine olumsuz etki eden hadiselerin hicri III. asrın ilk çeyreğinden IV. asrın ilk çeyreğine kadar olan süreç içerisinde aranması gerektiğini söyler. Bu bağlamda h. 228-328 yılları arasındaki olayları bireysel hadiseler, toplu yargılamalar ve idamla sonuçlanan hadiseler olarak üç başlıkta ele alarak Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859) ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) gibi sûfilerin âlimler tarafından devlet idarecilerine şikâyet

edilmesinden, sûfîlerin topluca yargılandığı tek olay olan Gulâmu Halîl hadisesinden ve Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) idamından bahseder (s. 87). Bu hadiseler dikkate alındığında ise hem bireysel olayların hem de Gulâmu Halîl gibi meselelerin dönemin idarecisi olan Abbâsîlerin tavrından ziyade farklı sebeplerle ortaya çıktığı görülür. Bu manada yazara göre tasavvufun teşekkül sürecinde bazı istisnai hadiseler haricinde siyaset kurumunun tasavvufa dair menfi bir tavrından ve bu durumun tasavvufun gelişimini etkileyen bir unsur olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Bilakis tasavvufun gelişim seyrini belirleyen başlıca etken sûfîlerin zühd anlayışı ile kimlik arayışıdır.

“Siyasi Baskılar Tasavvufun Gelişimine Ne Ölçüde Etki Etti?” başlıklı üçüncü bölümde ise yazar, ilk iki bölümde ortaya koyduğu verilerden yola çıkarak bu tür baskıların sûfîlerin toplumsal hayatla irtibatı hususunda nasıl bir değişim meydana getirdiğini ve bu durumun sûfîlerin tasavvufî tecrübelerini aktarırken kullandıkları uslub ve terminolojiye etkisi olup olmadığını inceler. Bu bağlamda çağdaş araştırmalarda Gulâmu Halîl olayı ve Hallâc-ı Mansûr'un idamının tasavvufta sembolik dilin ortaya çıkmasında etkili olduğu düşüncesinin savunulduğunu belirten yazar, aynı görüşü tasavvuf metinlerinden yola çıkarak da teyit etmenin mümkün olduğunu dile getirir (s. 113).

Üçüncü bölümde cevabı aranan bir diğer soru ise teşekkül devrinde tasavvuf ve siyaset ilişkilerindeki kriz vakalarının hicri IV. asrın ortalarından itibaren önemli bir düşüş göstermesinin nasıl izah edilebileceğidir. Bu çerçevede yazar, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) gibi tasavvufi geleneğe kurucu şahsiyet kabul edilen sûfîlerin nefis terbiyesi sürecinde edindikleri tecrübeleri ifade ederken çoğunluğu naslardan oluşan terminolojik bir yapıyı kullanarak siyaset kurumlarının müdahalelerine karşı önlem aldığını ve çıkması muhtemel krizlerin önüne geçildiğini dile getirir.

“Sûfîler ve Siyasetname geleneği: İlk Örnekler” adlı dördüncü bölümde ise Ebû Hazım Seleme b. Dinar el-Mekkî'nin (ö. 140/757) Nasihatleri, Fudayl b. İyâz'ın (ö. 187/803) Halife Hârûn er-Reşîd'e Nasihatleri ve Zünnûn el-Mısırî ile Halife el-Mütevekkil'in Diya-

loğu şeklinde üç başlık bulunmaktadır. Son bölüme kadar yazar, mesafeli durmalarına rağmen sûfiler ile siyasi irade arasında yakın bir ilişki kurulduğunu ifade etmiş, dördüncü bölümde ise bu ilişki neticesinde bahsi geçen sûfilerin yöneticilere dair nasihatlerde bulunduğu metinlerden bahsederek içeriklerini aktarmıştır (s. 123). Ancak içerik olarak son bölümün diğer bölümlere nispeten zayıf kaldığı söylenebilir. Nitekim siyasetname geleneğinden bahseden yazar örnek metinleri tamamıyla aktarmış ancak detaylı değerlendirmelerde bulunmamıştır.

Netice itibariyle Başer eserinde hicri II. asrın ortalarından V. asrın ortalarına kadar olan süreci inceleyerek tasavvuf ve siyaset ilişkisine dair bir çerçeve sunar. Bu çerçeveye göre hicri II. asrın yarısından hicri III. asrın ilk çeyreğine kadar sûfilerin siyasete dair temel prensiplerinin belirlendiği ve bu prensiplerde zühd anlayışının etkili olduğu görülmektedir. Yazarın, iddialarını genel itibariyle birincil kaynaklar kullanarak sistemli bir şekilde sunduğu görülmektedir. Bu bakımdan eser, tasavvuf ve siyasete dair ön yargılarımızı tekrar sorgulamamızı sağlar ve muhatabı tasavvufun devlet nezdinde daima kabul görmeyen aykırı bir tavır olmadığı hususunda ikna edebilir mahiyettedir.

Klasik dönemde tasavvuf- siyaset ilişkilerinin ele alındığı eser bu meseleye dair yazılan nadir çalışmalardan biri olması bakımından önemlidir. Nitekim Batı'da bazı çalışmalar yer alsa da ülkemizde Zafer Erginli ve Salih Çift'in erken döneme dair tasavvuf-siyaset araştırmaları haricinde bu meseleye dair kapsamlı çalışmalardan söz etmek mümkün değildir. Okuyucu eserin isminden yola çıkarak tasavvuf ve siyaset ilişkisine dair ayrıntılı bir tahlil beklentisine girebilir ancak belirli bir dönem ve coğrafyayla sınırlandırılan çalışma detaylı bir tahlilden ziyade genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu açıdan eserde dikkate alınan bölgelerin genişletilip ayrıntılı tahlillerde bulunulması eserden istifadeyi artırabilir.

Hem Batı hem Doğu dillerine ait pek çok farklı kaynaktan yararlanarak hazırlanan kitap literatür bakımından oldukça zengin görünmektedir. Yazarın tüm çalışmalarında olduğu gibi bu eserinde de yazım kuralları hususunda titiz davranması yanında anlaşılır,

sade, akıcı bir dil kullanması ve esas aldığı akademik üslubu çalışma boyunca koruması eserden istifade edilmesini kolaylaştırmaktadır. Tasavvuf ve siyaset irtibatı gibi güncel bir meseleye dair yerleşik anlayışları sorgulayan eser sonraki çalışmalarda müracaat edilebilecek özgün ve verimli bir çalışma olarak nitelendirilebilir.

